

ALISHER NAVOIY “XAMSA”SINING IJTIMOIY-ESTETIK KONSEPSIYASI VA AYOLLAR NUTQINING LINGVOPOETIK TAHLILI

Alisher Navoi's socio-aesthetic conception in the
Khamisa and a linguopoetic analysis of women's speech

**Bashoratxon
POLVONOVA,**
Farg'ona davlat
universiteti dotsenti,
Filologiya fanlari
bo'yicha falsafa doktori
(PhD)

Annotatsiya. Tadqiqotda Alisher Navoiyning “Xamsa” dostonlari ijtimoiy-estetik konsepsiya va ayol personajlar nutqining lingvopoetik xususiyatlari birligi asosida o'rganiladi. Tadqiqotning maqsadi “Xamsa”dagi ayol obrazlari nutqini faqat personajning individual so'zlashuvi sifatida emas, balki ijtimoiy mavqe, axloqiy qadriyat, kommunikativ vaziyat, psixologik holat va badiiy-estetik ideal bilan bog'langan murakkab tizim sifatida tavsiflashdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-kontekstual, lingvopoetik, funksional-pragmatik, diskursiv va qiyosiy-tahliliy usullardan foydalanildi. Tahlilda Shirin, Mehinbonu, Layli, Dilorom va “Xamsa”dagi boshqa ayol obrazlarining nutqiy faoliyati ijtimoiy rol, kommunikativ maqsad, murojaat shakllari, modal birliklar, takror, parallelizm, metaforik ifoda, sukut va bilvosita nutqiy harakatlarni nuqtayi nazaridan ko'rib chiqildi. Natijalar ayol nutqi Navoiy poetikasida faqat emotsional ifoda vositasi emasligini, balki axloqiy baholash, ijtimoiy mas'uliyat, maslahat, vositachilik, qaror va munosabatlarni tartibga solish funksiyalarini ham bajarishini ko'rsatadi. Shirin nutqida iroda, aql va ijtimoiy mas'uliyat; Mehinbonu nutqida boshqaruv, maslahat va himoya; Layli nutqida sabr, ichki qarshilik va ma'naviy qat'iyat kabi semantik-pragmatik qatlamlar ustuvorligi aniqlanadi. Muhokama natijasida ayol personajlarining nutqi “ayollar tili”ning yagona modeli emas, balki ijtimoiy rol va vaziyatga ko'ra o'zgaruvchi kommunikativ tizim ekani asoslanadi. Xulosa sifatida “Xamsa”dagi ayol nutqini lingvopoetik o'rganish Navoiy ijodining ijtimoiy-estetik mazmunini chuqurroq anglash, personajlarning kommunikativ agentligini aniqlash va mumtoz matnni zamonaviy diskurs metodlari bilan qiyosiy tadqiq etish imkonini berishi ko'rsatildi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, “Xamsa”, ijtimoiy-estetik konsepsiya, ayol obrazi, ayollar nutqi, lingvopoetika, nutqiy strategiya, kommunikativ agentlik, pragmatika, badiiy diskurs.

Abstract. The study examines Alisher Navoi's “Khamisa” through the interaction of its socio-aesthetic conception and the linguopoetic organization of women's speech. The purpose is to identify how the speech of Shirin, Mehinbonu, Layli, Dilorom and other female characters is shaped by social status, ethical values, communicative situation, psychological state and the author's aesthetic ideal. The research employs historical-contextual, linguopoetic, functional-pragmatic, discourse and comparative methods. The analysis focuses on forms of address, modality, repetition, parallelism, metaphor-

E-mail:
polvonovabashoratxon@
gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-0766-2853>

Yetib kelgan/ Received:
19.08.2026
Qabul qilingan / Accepted:
05.09.2026

ical expression, and speech acts such as advice, request, persuasion, warning, refusal and mediation. The findings demonstrate that women's speech in the "Khamsa" cannot be reduced to emotional expression. It also performs social and aesthetic functions by articulating moral evaluation, social responsibility, interpersonal regulation and conflict management, while influencing the development of the narrative. Shirin's speech is characterized by will, reason and social responsibility; Mehinbonu's by governance, advice and protection; Layli's by patience, inner resistance and moral determination. The discussion argues that Navoi does not construct a single, homogeneous model of "women's language"; instead, female speech forms a dynamic communicative system conditioned by social role, interlocutor and situation. The study concludes that linguopoetic analysis of women's speech provides a productive way to reveal the socio-aesthetic structure of the "Khamsa", the communicative agency of its female characters and the relationship between poetic form, social meaning and ethical values.

Keywords: Alisher Navoi, "Khamsa", socio-aesthetic conception, female character, women's speech, linguopoetics, speech strategy, communicative agency, pragmatics, literary discourse.

Kirish

Alisher Navoiy "Xamsa"si turkiy mumtoz adabiyotning nafaqat badiiy-estetik, balki ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixidagi yirik hodisalaridan biridir. Dostonlarda insonning jamiyatdagi o'rni, hukmdor va xalq munosabati, adolat, ma'rifat, ishq, sadoqat, axloqiy kamolot kabi masalalar turli obrazlar taqdiri orqali badiiylashtiriladi. Shu keng konseptual maydonda ayol obrazlari ham alohida mazmuniy yukni bajaradi. Ular ko'pincha go'zallik timsoli bo'lish bilan cheklanmay, aql, iroda, sabr, sadoqat, siyosiy mas'uliyat va ma'naviy yetuklik kabi qadriyatlarni tashuvchi obrazlar sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham Navoiy ijodidagi ayol timsollarining ijtimoiy faolligi va ma'naviy-estetik vazifalariga e'tibor kuchaymoqda [Rahmonova, 15:369–377; Orifjanova, 13:253–260].

Mazkur masalani yanada chuqurroq anglash uchun ayol obrazining tashqi tasviri bilan bir qatorda uning nutqini o'rganish zarur. Chunki badiiy qahramonning ijtimoiy mavqeyi, dunyoqarashi va ichki kechinmalari ko'pincha aynan nutqiy faoliyat orqali namoyon bo'ladi. Personajning kimga murojaat qilishi, qanday modal shakllardan foydalanishi, gapni bevosita yoki bilvosita qurishi, maslahat yoki talabni qaysi shaklda ifodalashi uning ijtimoiy va psixologik portretini boyitadi. Shunday ekan, "Xamsa"dagi ayollar nutqini lingvopoetik jihatdan tahlil qilish Navoiy yaratgan ijtimoiy-estetik konsepsiyaning kommunikativ qatlamini ochishga xizmat qiladi.

So'nggi yillardagi tadqiqotlarda Navoiy asarlaridagi ayol obrazlari gender, ijtimoiy faollik, ma'naviy ideal va tarixiy-madaniy kontekst bilan bog'liq holda talqin qilinmoqda. Ahmadova va Odilov Navoiy ayol obrazlarining idealizatsiyasi, ma'naviy ramziyligi va zamonaviy gender yondashuvlari bilan aloqasiga e'tibor qaratgan [Ahmadova & Odilov, 2025: 214–217]. Orifjanova esa hukmdor ayollar, malikalar va ijtimoiy faol obrazlarning "Tarixi mulki Ajam" hamda "Xamsa"dagi ifodasini ko'rsatadi [Orifjanova, 13:253–260]. Biroq ayol obrazining ijtimoiy-estetik mazmunini uning nutqiy tashkil topishi bilan birlashtirib, lingvopoetik va pragmatik jihatdan izchil tizimga solish masalasi hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan. [Ahmadova va Odilov, 1:214–217]

Tadqiqotning asosiy ilmiy muammosi shundan iboratki, ayol nutqini "emotsional", "muloym" yoki "passiv" kabi umumiy belgilar bilan izohlash Navoiy personajlarining ichki xilma-xilligini kamaytiradi. Shirin, Mehinbonu va Laylining nutqiy xatti-harakatlari bir xil emas; ularning har biri turli kommunikativ vaziyatda turlicha strategiya tanlaydi. Shuning uchun gender omilini ijtimoiy rol, adresat, makon, hokimiyat munosabati, axloqiy qadriyat va psixologik holat bilan birgalikda tahlil qilish metodologik jihatdan samaraliroqdir.

Tadqiqotning maqsadi – Alisher Navoiy "Xamsa"sining ijtimoiy-estetik konsepsiyasini ayol obrazlari nutqining lingvopoetik xususiyatlari bilan uzviy aloqada tahlil qilish va ayol nutqining

badiiy matndagi ijtimoiy, pragmatik, psixologik hamda estetik funksiyalarini aniqlash. Ushbu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: “Xamsa”dagi ayol obrazlarining ijtimoiy-estetik yukini tavsiflash; ayollar nutqining asosiy kommunikativ strategiyalarini aniqlash; murojaat, modal birlik, takror, parallelizm, metafora va nutq aktlarining funksiyasini tahlil qilish; Shirin, Mehinbonu va Layli nutqini qiyoslash; natijalarni zamonaviy diskurs va gender tadqiqotlari bilan metodologik jihatdan bog‘lash.

Tadqiqot obyekti – Alisher Navoiyning “Xamsa”si va undagi ayol personajlarining nutqiy faoliyati. Predmet – ayol nutqining ijtimoiy-estetik, lingvopoetik va pragmatik xususiyatlari. Tadqiqot savoli quyidagicha: Navoiy “Xamsa”sida ayol personajlarining nutqi qanday badiiy-lingvistik vositalar orqali ularning ijtimoiy mavqei, axloqiy qadriyatlari va kommunikativ agentligini ifodalaydi? Ishning ilmiy farazi shundan iboratki, ayollar nutqi dostonlarning syujetini faqat bezab turuvchi dialog emas, balki ijtimoiy-estetik konsepsiyani harakatga keltiruvchi faol badiiy mexanizmdir.

Maqsad va vazifalar

Tadqiqotda “ijtimoiy-estetik konsepsiya” tushunchasi Navoiy badiiy tafakkurida jamiyat, shaxs va axloqiy ideal haqidagi qarashlarning estetik shaklga aylanishi sifatida qo‘llanadi. “Xamsa”dagi ayol obrazi shu konsepsiyaning bir nechta qatlamini birlashtiradi: u bir tomondan tarixiy-madaniy muhitdagi ayol maqomini aks ettirsa, ikkinchi tomondan muallifning komil inson, adolat va ma’naviy go‘zallik haqidagi qarashlarini badiiylashtiradi. Shu bois ayol obrazini faqat gender kategoriyasi bilan izohlash torlik qiladi; u ijtimoiy, axloqiy va estetik kategoriyalar kesishmasida o‘rganilishi lozim.

“Xamsa”dagi ayol obrazlarining ijtimoiy-estetik funksiyasi, avvalo, ularning qaror qabul qilish va munosabatlarni boshqarish jarayonidagi ishtiroki bilan ko‘rinadi. Shirin obrazi sevgi syujetining markazida turgan bo‘lsa-da, uning xarakterini faqat oshiq-ma’shuqa munosabati bilan chegaralash mumkin emas. Mehinbonu obrazida esa davlat boshqaruvi, maslahat, himoya va oqilona qaror kabi ijtimoiy ma’nolar kuchayadi. Layli obrazida ichki qat’iyat, sabr va ma’naviy qarshilik nutqiy va sukutiy xatti-harakatlar bilan birga namoyon bo‘ladi. Zamonaviy tadqiqotlar ham aynan shu obrazlarning ijtimoiy faolligi va estetik ideal sifatidagi mavqeiga e’tibor qaratmoqda [Jabborova, 6:1-8].

Tadqiqot vazifalarining keyingi bosqichi ayollar nutqini lingvopoetik birliklar darajasida tahlil qilishdir. Bunda so‘z tanlovi, murojaat shakli, gapning modal turi, takror, parallel sintaktik qurilma, metaforik ifoda, savol, iltijo, maslahat, ogohlantirish va rad etish kabi birliklar kuzatiladi. Ularning har biri alohida stilistik vosita sifatida emas, kommunikativ vaziyatdagi funksiyasi bilan birgalikda baholanadi. Masalan, savol shakli ba’zan ma’lumot olish emas, balki suhbatdoshni o‘ylashga majbur qiluvchi ritorik strategiya bo‘lishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqotda sukut ham kommunikativ hodisa sifatida ko‘riladi. Mumtoz dostonlarda ayol qahramonning gapirmasligi doimo passivlikni anglatmaydi. Sukut ba’zan ijtimoiy cheklov, ichki qarshilik, hissiy nazorat yoki axloqiy pozitsiyaning ramziy ko‘rinishi bo‘lishi mumkin. Shu jihatdan ayol nutqini faqat aytilgan so‘zlar orqali emas, aytilgan va aytilmagan mazmunning o‘zaro munosabati orqali o‘rganish lingvopoetik tahlilning imkoniyatini kengaytiradi.

Metodlar

Tadqiqotning metodologik asosini tarixiy-kontekstual, lingvopoetik, funksional-pragmatik, diskursiv, komponent va qiyosiy-tahliliy usullar tashkil etdi. Tarixiy-kontekstual usul orqali Navoiy yashagan davrning ijtimoiy va madaniy sharoiti, ayolning jamiyatdagi mavqei hamda mumtoz adabiy an’analar hisobga olindi. Bu usul badiiy matndagi obrazni bugungi ijtimoiy mezonlar bilan bir yoqlama baholashdan saqlaydi.

Lingvopoetik tahlilda til birliklarining badiiy vazifasi markazga qo'yildi. Personaj nutqidagi leksik birliklar, sintaktik parallelizm, takror, murojaat, modal shakllar va obrazli ifodalar ularning estetik funksiyasi bilan bog'lab sharhlandi. Funksional-pragmatik usul esa nutqiy birliklarning maqsadi va adresatga ta'sirini aniqlashga xizmat qildi. Diskursiv yondashuv orqali nutqning ijtimoiy rol, hokimiyat, yaqinlik va masofa bilan munosabati ko'rib chiqildi.

Komponent tahlilida ayol kommunikativ modelining oltita komponenti ajratildi: ijtimoiy-rol, institutsional, funksional-kommunikativ, lingvistik, psixologik va sotsiokulturologik. Ushbu komponentlar alohida qatlamlar bo'lsa-da, badiiy matnda ular bir vaqtning o'zida ishlaydi. Masalan, malika maqomi ijtimoiy rolni bildiradi, saroy muhiti institutsional shartni belgilaydi, maslahat funksional maqsadni tashkil etadi, murojaat shakli lingvistik realizatsiyani beradi, ichki ikkilanish psixologik qatlamni ochadi, hayo yoki sadoqat esa sotsiokulturologik ma'noni shakllantiradi.

Qiyosiy usul Shirin, Mehinbonu va Layli nutqining o'xshash hamda farqli jihatlarini aniqlashda qo'llandi. Bunda qahramonlarning jinsi bir xil bo'lsa ham, ijtimoiy roli va kommunikativ vazifasi turlicha ekanligi asosiy mezon sifatida olindi. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda Navoiy ayol obrazlarining ijtimoiy faolligi va gender talqiniga oid xulosalar bilan qiyoslash amalga oshirildi [Ahmadova va Odilov, 1:214-217; Rahmonova, 15:369-377].

Natijalar va mulohaza

1. "Xamsa"ning ijtimoiy-estetik konsepsiyasi

"Xamsa"ning ijtimoiy-estetik konsepsiyasi insonning shaxsiy kamoloti bilan jamiyatdagi adolat va tartib masalalarini bir-biridan ajratmaydi. Dostonlar tizimida ishq ham, hokimiyat ham, ilm ham, axloq ham insonning qanday yashashi va qanday tanlov qilishi masalasiga borib taqaladi. Ayol obrazlari shu umumiy konsepsiyada muhim "o'lchov" vazifasini bajaradi: ularning xatti-harakati va nutqi orqali aql, vafodorlik, sabr, adolat, iroda va ma'naviy go'zallik kabi qadriyatlar konkretlashtiriladi. Shu jihatdan ayol personajining nutqi syujetning ikkilamchi unsuri emas, balki muallif konsepsiyasining semantik tashuvchisidir.

Navoiy ayolni ko'pincha estetik go'zallik timsoli sifatida tasvirlasa-da, bu go'zallik tashqi ko'rinish bilan tugamaydi. Go'zallikning ichki shakli – aql, odob, sadoqat va ma'naviy yetuklik – personajning nutqida namoyon bo'ladi. Shu sababli ayol nutqining lingvopoetik tahlili estetik idealning qanday "gapirishi"ni ko'rsatadi. Boshqacha aytganda, Navoiyda axloqiy fazilatlar ko'pincha bevosita nasriy izoh bilan emas, personajning muayyan vaziyatda tanlagan so'zi va munosabati orqali badiylashtiriladi.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda Navoiy ayol obrazlarini ijtimoiy faol subyekt sifatida qayta ko'rishga intilish kuchaymoqda. Rahmonova Navoiy ijodidagi hukmdor ayollar va malikalar obrazlarida davlat boshqaruvi, ilm-ma'rifat va ijtimoiy hayotdagi faollikni ta'kidlaydi [Rahmonova, 15:369-377]. Orifjanova ham "Xamsa" va boshqa asarlarda ayol obrazlari ijtimoiy faoliyat, davlat boshqaruvi va ma'rifat bilan bog'liq holda yaratilganini ko'rsatadi [Orifjanova, 13:253-260]. Ushbu kuzatuvlar bizning tadqiqotimizda nutqiy agentlik tushunchasi orqali davom ettiriladi.

Ijtimoiy-estetik konsepsiyaning muhim jihati – shaxsiy tuyg'u va ijtimoiy mas'uliyatning birlashuvidir. Shirin yoki Layli nutqini faqat ishqiy kechinma doirasida o'qish ularning badiiy imkoniyatlarini toraytiradi. Ularning so'zi muayyan qaror, munosabat, axloqiy tanlov va o'zlikni himoya qilish bilan bog'lanadi. Demak, ishqiy syujet ichida ham ijtimoiy ma'no mavjud. Ayolning kimnidir sevishi yoki sevmasligi masalasi uning shaxsiy huquqi bilan birga, oila, jamoa va jamiyat kutishlari bilan to'qnashadi. Ana shu to'qnashuv nutqiy strategiyalarni yuzaga keltiradi.

Shu nuqtada "Xamsa"ning estetik konsepsiyasi va lingvopoetika o'rtasidagi bog'liqlik yaqqol ko'rinadi. Estetik ideal personajning nutqiy xatti-harakatida moddiylashadi. Masalan, sabr – sukut

yoki o'zini tiyish; adolat – qat'iy hukm yoki maslahat; sadoqat – takroriy va barqaror murojaat; iroda – rad etish yoki mustaqil qaror shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Bunday o'zaro aloqalar badiiy matnda mavhum qadriyatlarning kommunikativ harakatga aylanish mexanizmini ko'rsatadi. [Stamou, 18:118-140]

2. Shirin nutqining lingvopoetik xususiyatlari

Shirin obrazi “Xamsa”dagi ayol kommunikativ modelining eng murakkab ko'rinishlaridan biridir. U go'zallik timsoli bo'lish bilan birga, o'z qarorini anglaydigan, munosabatlarda faol pozitsiya egallaydigan va atrofidagi voqealarga munosabat bildiradigan shaxs sifatida gavdalanaadi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham Shirin siyosiy ong va mustaqil harakatga ega obraz sifatida qayd etiladi [Ahmadova va Odilov, 1:215-216]. Bizningcha, bu xususiyat uning nutqiy tashkil topishida yanada ravshan ko'rinadi.

Shirin nutqining birinchi belgisi – qat'iyat va mulohazakorlikning birligi. Uning nutqida hissiyot mavjud bo'lsa-da, hissiyot qarorni to'liq egallab olmaydi. Qahramon vaziyatni baholaydi, suhbatdoshning mavqeini hisobga oladi va o'z fikrini kommunikativ jihatdan maqbul shaklda ifodalaydi. Shu sababli uning nutqini faqat “romantik” nutq deb atash yetarli emas. Unda axloqiy baholash, o'z qadrini anglash va ijtimoiy mas'uliyat semalari ham mavjud.

Shirin nutqining lingvopoetik qatlamida murojaat shakllari alohida ahamiyatga ega. Murojaat orqali u suhbatdosh bilan masofani belgilaydi: yaqinlik bo'lsa, emotsional aloqa kuchayadi; ijtimoiy masofa bo'lsa, hurmat va ehtiyotkorlik vositalari faollashadi. Murojaatning o'zgarishi qahramonning ichki munosabatini ham sezdiradi. Shu sababli bunday birliklarni alohida lug'aviy birlik emas, dialogning pragmatik “kaliti” sifatida o'rganish maqsadga muvofiq.

Shirin nutqida parallel sintaktik qurilmalar va takrorlar ham semantik urg'u hosil qiladi. Takror faqat ritmik bezak emas: u muayyan fikrning qat'iyligini, hissiy bosimini yoki suhbatdoshga ta'sir qilish ehtiyojini kuchaytirishi mumkin. Parallelizm esa ikki qarashni qiyoslash, shart va oqibatni ko'rsatish yoki ichki qarama-qarshilikni ochish imkonini beradi. Shu jihatdan Navoiy poetikasida sintaktik shakl personaj psixologiyasini ifodalashga xizmat qiladi.

Shirin obrazining ijtimoiy-estetik qiymati uning nutqida “go'zallik” va “aql”ning birlashishi bilan bog'liq. U faqat ko'riladigan timsol emas, balki eshitiladigan, fikr bildiradigan va qaror jarayonida ishtirok etadigan subyektdir. Shu sababli Shirin nutqi Navoiy estetik idealining ijtimoiylashgan shakli sifatida talqin qilinishi mumkin: go'zallik axloqiy mas'uliyat, aql va iroda bilan to'ldiriladi.

3. Mehinbonu nutqi: hokimiyat, maslahat va himoya

Mehinbonu obrazi ayol kommunikativ modelining ijtimoiy va institutsional qatlamlarini, ayniqsa, aniq ko'rsatadi. U faqat qarindoshlik munosabati orqali emas, boshqaruv va mas'uliyat bilan bog'liq mavqei orqali ham ahamiyat kasb etadi. Shu sababli uning nutqini tahlil qilishda “ayol” kategoriyasidan tashqari “rahbar”, “maslahatchi”, “katta avlod vakili” va “himoyachi” kabi rollar ham hisobga olinishi kerak. Bu jihat genderni ijtimoiy rol bilan kesishuvchi kategoriya sifatida tushunish zarurligini ko'rsatadi.

Mehinbonu nutqining asosiy funksiyalaridan biri – maslahat. Maslahat buyruqdan farqli ravishda adresatning tanlov imkoniyatini saqlab qoladi, lekin uni ma'lum qarorga yo'naltiradi. Shu sababli maslahatning pragmatik kuchi yashirin bo'lishi mumkin. Qahramon fikrini dalil, tajriba yoki axloqiy me'yori bilan asoslaganida, nutq oddiy tavsiyadan ijtimoiy me'yorni shakllantiruvchi vositaga aylanadi. Bu holatda ayol nutqi ijtimoiy boshqaruvning yumshoq, ammo samarali shakli sifatida namoyon bo'ladi.

Mehinbonu nutqida himoya funksiyasi ham kuchli. Himoya nutqi ko'pincha uch bosqichli tuzilishga ega: vaziyatni baholash, xavfni ko'rsatish va maqbul yo'lni taklif qilish. Bunday tuzilma

qahramonning psixologik tajribasi va ijtimoiy mas'uliyatini birlashtiradi. Lingvopoetik jihatdan esa modal birliklar, shart konstruktsiyalari, sabab-oqibat bog'lanishlari va murojaat shakllari ushbu funksiyani kuchaytiradi.

Mehinbonu nutqining yana bir xususiyati – “katta” kommunikativ pozitsiya. U suhbatdoshning shaxsiy hissiyotini inkor etmaydi, lekin qarorni kengroq ijtimoiy oqibatlar bilan bog'laydi. Bu nutqning semantik maydonida “oila”, “mas'uliyat”, “kelajak”, “obro'", “xavf” va “to'g'ri yo'l” kabi tushunchalar faollashishini anglatadi. Natijada qahramon nutqi syujetdagi shaxsiy voqeani ijtimoiy masalaga aylantiradi.

Mehinbonu obrazini shu jihatdan Navoiy “Xamsa”sining ijtimoiy-estetik konsepsiyasi bilan bevosita bog'lash mumkin. Ayol aql va tajriba egasi sifatida tasvirlanganda, estetik idealning mazmuni ham kengayadi: go'zallik endi tashqi shakl emas, ijtimoiy mas'uliyatni to'g'ri boshqarish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Bu jihat Navoiy ijodidagi ayol timsolining faqat romantik emas, ijtimoiy-estetik kategoriya ekanini kuchaytiradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda hukmdor va ijtimoiy faol ayollar obraziga berilayotgan e'tibor ham shu kuzatuvni qo'llab-quvvatlaydi. Orifjanova Navoiy ijodidagi ayol obrazlarini davlat boshqaruv, ilm-ma'rifat va ijtimoiy hayot bilan bog'laydi [Orifjanova, 13:253-260]. Rahmonova esa hukmdor ayol timsollarining yurt tinchligi va xalq farovonligi bilan bog'langanligini qayd etadi [Rahmonova, 15:369-377]. Bizning tahlilimiz bu ijtimoiy faollikning nutqiy mexanizmlarini ko'rsatishga qaratilgan.

4. Layli nutqi: sabr, ichki qarshilik va sukut poetikasi

Layli obrazi kommunikativ jihatdan Shirin va Mehinbonudan farq qiladi. Uning badiiy taqdiri tashqi ijtimoiy cheklovlar, muhabbat va ichki kechinmalar kesishmasida shakllanadi. Shu bois Layli nutqida bevosita qarorlar bilan bir qatorda bilvosita ifoda, ichki dialog, sukut va hissiy nazorat muhim o'rin tutadi. Bu holat ayol nutqining faqat faol gapirish orqali emas, kommunikativ vaziyatda o'zini qanday tutish orqali ham ifodalanishini ko'rsatadi.

Laylining nutqida sabr passiv kutish emas, ma'naviy o'zini boshqarish shaklida talqin qilinishi mumkin. Sabr bilan sukutning birlashishi qahramonning ichki qarashlari va tashqi ijtimoiy talablar o'rtasidagi murakkab munosabatni ko'rsatadi. Badiiy jihatdan sukut matnda “bo'sh joy” emas, o'quvchini qahramonning ichki ovozi tiklashga undaydigan semantik maydondir.

Layli nutqining lingvopoetik xususiyatlaridan biri – emotsional mazmunning bevosita bayondan ko'ra obrazli va bilvosita shaklda ifodalanishidir. Metafora, qarama-qarshilik, takror va murojaat kabi vositalar hissiy holatni kuchaytiradi. Bunday vositalar qahramonning ichki dunyosini to'liq izohlab bermaydi, balki uning semantik izlarini beradi. Shu jihat mumtoz poetikada o'quvchi ishtirokining muhimligini oshiradi.

Layli nutqida rad etish ham o'ziga xos pragmatik vazifani bajaradi. Rad etish har doim keskin “yo'q” shaklida bo'lavermaydi; u bilvosita ifoda, shartli konstruktsiya, sukut yoki boshqa suhbat mavzusiga o'tish orqali ham berilishi mumkin. Bunday strategiyalar ijtimoiy muhitdagi cheklovlarni hisobga olgan holda qahramonning ichki pozitsiyasini saqlab qolish imkonini beradi.

Layli obrazining ijtimoiy-estetik qiymati shundaki, uning ichki kuchi tashqi hokimiyat bilan o'lchanmaydi. U ma'naviy qat'iyat, sadoqat va sabr orqali estetik idealning boshqa shaklini namoyon qiladi. Shirin obrazida faol iroda ko'proq tashqi nutq orqali ko'rinsa, Laylida irodaning bir qismi ichki nazorat va sukut orqali beriladi. Bu ikki obrazning qiyosi Navoiy “Xamsa”sida ayollikning yagona kommunikativ modeli mavjud emasligini ko'rsatadi.

5. Ayollar nutqida murojaat va ijtimoiy masofa

Murojaat badiiy dialogdagi ijtimoiy munosabatni eng tez sezdiruvchi vositalardan biridir. Murojaatning tanlanishi suhbatdoshning yoshi, mavqei, qarindoshlik aloqasi, yaqinligi va kom-

munikativ vaziyatga bog'liq. "Xamsa"dagi ayol obrazlari nutqini tahlil qilganda murojaat shakllari personajlar o'rtasidagi ijtimoiy masofani boshqarish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan murojaatni faqat grammatik birlik emas, ijtimoiy indeks sifatida o'rganish zarur. [Kendall va Tannen, 7:668-689]

Hurmatni bildiruvchi murojaat shakli ba'zan ijtimoiy iyerarxiyani tasdiqlaydi, ba'zan esa muayyan konfliktni yumshatadi. Yaqinlikni bildiruvchi murojaat esa emotsional aloqani kuchaytiradi. Demak, bir xil murojaat shakli turli vaziyatlarda turlicha pragmatik qiymatga ega bo'lishi mumkin. Lingvopoetik tahlil aynan shu kontekstual farqni ochib beradi.

Murojaatning takrorlanishi ham alohida e'tiborga loyiq. Takroriy murojaat emotsional bosimni kuchaytirishi, suhbatdosh e'tiborini jamlashi yoki nutqning ritmik tuzilishini o'zgartirishi mumkin. Ayniqsa, hissiy jihatdan keskin vaziyatlarda murojaat va takrorning birgalikda qo'llanishi qahramonning ichki holatini ochadi. Shunday qilib, sintaktik va pragmatik darajalar bir nuqtda birlashadi.

Ayol nutqida murojaat ko'pincha vositachilik strategiyasi bilan ham bog'lanadi. Qahramon ikki tomon o'rtasidagi munosabatni yumshatish uchun avval murojaat orqali ijtimoiy aloqa yarata-di, keyin asosiy iltimos yoki maslahatni bildiradi. Bu kommunikativ ketma-ketlik ayol obrazining ijtimoiy agentligini ko'rsatadi. Vositachilik bu yerda passivlik emas, balki munosabatlarni boshqarish qobiliyatidir.

Zamonaviy gender-diskurs tadqiqotlari ham murojaat, nutqiy uslub va ijtimoiy identitetning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Kendall va Tannen genderni nutqning yagona belgisi emas, balki ijtimoiy munosabatlar bilan kesishuvchi omil sifatida ko'rishga e'tibor qaratadi [Kendall va Tannen, 7:668-689]. Navoiy matnlarini o'rganishda ham ushbu metodologik ehtiyotkorlik zarur: ayol qahramonning nutqiy xususiyatini faqat uning jinsidan kelib chiqib tushuntirish to'liq natija bermaydi.

6. Modallik, takror va parallelizmning lingvopoetik funksiyasi

Modal birliklar qahramonning aytilayotgan fikrga munosabatini bildiradi. Ishonch, ehtimol, zarurat, istak, shubha yoki qat'iyat kabi ma'nolar ayol personajning psixologik va pragmatik holatini ochishda muhim. Masalan, qat'iylilikni bildiruvchi modal shakl qahramonning qaror qabul qilganini ko'rsatishi mumkin; ehtimollik yoki shartlilik esa ichki ikkilanishni bildirishi mumkin. Shunday qilib, modal ma'no personaj psixologiyasining lingvistik indikatori sifatida xizmat qiladi.

Takror Navoiy poetikasida kuchli ekspressiv vosita bo'lishi bilan birga, kommunikativ strategiyani ham belgilaydi. Bir fikrning takrorlanishi qahramonning qat'iyligini, hissiy bosimini yoki suhbatdoshni ishontirish ehtiyojini ko'rsatadi. Takrorning joylashuvi ham muhim: gap boshidagi takror e'tiborni jalb qilsa, oxiridagi takror xulosaviy urg'u hosil qilishi mumkin. Ayol nutqida bunday vositalar hissiylik va mantiqiylikni birlashtiradi.

Parallelizm ikki yoki undan ortiq fikrni bir xil sintaktik qolipda berish orqali mazmuniy qiyos yaratadi. Ayol qahramonning "agar... bo'lsa", "sen... men..." kabi qarama-qarshi yoki shartli qurilmalar orqali fikr yuritishi uning mulohaza yuritish uslubini ko'rsatadi. Bu usul, ayniqsa, axloqiy tanlov va qaror bilan bog'liq vaziyatlarda muhimdir. Lingvopoetik jihatdan parallelizm matnga ritm va muvozanat beradi, pragmatik jihatdan esa dalillashni kuchaytiradi.

Metaforik ifoda ham ayol nutqining badiiy kuchini oshiradi. Ishq, hijron, sabr, dard, vafodorlik va go'zallik kabi mavhum tushunchalar ko'pincha obrazli birliklar orqali konkretlashtiriladi. Metafora qahramonning his-tuyg'usini to'g'ridan-to'g'ri aytishdan ko'ra, uni o'quvchiga his qildirish imkonini beradi. Shu sababli metaforik nutq psixologik chuqurlik va estetik ta'sirning bir vaqtning o'zida yuzaga kelishini ta'minlaydi.

Bunday lingvistik vositalarning umumiy xususiyati shundaki, ular alohida stilistik bezak emas, ijtimoiy-estetik konsepsiyani ifodalovchi mexanizmdir. Navoiyda axloqiy fazilatlar tilning

shakliy tashkil topishi bilan birga namoyon bo'ladi. Shu sababli "nima deyilgani" bilan "qanday deyilgani"ni ajratib tahlil qilish badiiy matnning to'liq ma'nosini kamaytiradi.

7. Nutqiy strategiyalar: maslahat, iltijo, ogohlantirish va rad etish

Ayol personajlarining kommunikativ faoliyatida maslahat, iltijo, ogohlantirish, tasalli, ishon-tirish va rad etish kabi nutqiy harakatlar alohida o'rin tutadi. Ularning badiiy funksiyasi shundaki, har bir nutqiy harakat syujetdagi voqea bilan birga personajlararo munosabatni ham o'zgartiradi. Maslahat qaror jarayonini yo'naltiradi, iltijo hissiy aloqani kuchaytiradi, ogohlantirish xavfni old-indan ko'rsatadi, rad etish esa qahramonning shaxsiy chegarasini belgilaydi.

Maslahatning lingvopoetik qurilishida modal birliklar, sabab-oqibat konstruktsiyalari va umumlashtiruvchi fikrlar muhim. Qahramon maslahat berganda, u ko'pincha shaxsiy tajribasini umumiy axloqiy mezon bilan bog'laydi. Natijada maslahat dialog doirasidan chiqib, muallifning ijtimoiy-estetik qarashini tashuvchi vositaga aylanadi. Mehinbonu nutqida bunday funksiya ayniq-sa yaqqol ko'rinadi.

Iltijo esa tashqi tomondan yumshoq nutqiy shakl bo'lsa-da, kommunikativ jihatdan kuchli bo'lishi mumkin. Iltijo adresatning hissiy holatiga ta'sir qilish, uni qaroridan qaytarish yoki mu-nosabatni saqlashga qaratiladi. Shu sababli iltijoni "kuchsiz" nutq sifatida baholash noto'g'ri. Un-ing kuchi to'g'ridan-to'g'ri buyruqda emas, adresatning ichki qaror mexanizmiga ta'sir qilishida namoyon bo'ladi.

Ogohlantirish nutqida esa qahramonning ijtimoiy mas'uliyati kuchayadi. U faqat o'zini emas, suhbatdosh yoki jamoani mumkin bo'lgan oqibatdan himoya qilishga intiladi. Bunday nutq ko'pin-cha kelajak zamon, shart, ehtimol va oqibat ma'nolarini ifodalovchi birliklar bilan tashkil topadi. Shu orqali vaqt va sabab kategoriyalari pragmatik ogohlantirishning lingvistik asosiga aylanadi.

Rad etish strategiyasi ayol obrazining kommunikativ agentligini ko'rsatishda eng muhim vo-sitalardan biridir. Rad etish orqali qahramon o'z chegarasini belgilaydi, ijtimoiy bosimga munos-abat bildiradi yoki o'z qadriyatini himoya qiladi. Bevosita rad etish keskinlikni oshirishi mumkin; bilvosita rad etish esa ijtimoiy munosabatni saqlab qolgan holda pozitsiyani ifodalashga imkon beradi. Navoiy poetikasida bu ikki usulning almashinuvi personajning ijtimoiy mavqeini ham ko'rsatadi.

Shu jihatdan ayollar nutqidagi strategiyalarni "muloyimlik" kategoriyasi bilan cheklash mumkin emas. Nutqiy yumshatish ba'zan ijtimoiy masofani hisobga olgan holda tanlangan pragmatik vosita bo'ladi. Keskinlik esa zarur vaziyatda qat'iylikni bildiradi. Demak, ayol kommunikativ modeli bir vaqtning o'zida ham yumshatuvchi, ham qat'iy lashtiruvchi strategiyalarni o'z ichiga oladi.

8. Ayol nutqining ijtimoiy-estetik konsepsiyani shakllantirishdagi o'rni

"Xamsa"dagi ayol nutqi ijtimoiy-estetik konsepsiyani uch darajada shakllantiradi. Birinchi daraja – individual: nutq qahramon xarakterini ochadi. Ikkinchi daraja – ijtimoiy: nutq orqali qahramonning maqomi, vazifasi va munosabatlari ko'rinadi. Uchinchi daraja – estetik-falsafiy: qahramon nutqi orqali muallifning adolat, sadoqat, sabr, muhabbat va ma'naviy kamolot haqida-gi qarashlari ifodalanadi. Shu uch qatlamning birlashishi Navoiy poetikasining murakkabligini ta'minlaydi.

Ayol personajlari nutqining badiiy qiymati shundaki, ular ko'pincha boshqa qahramonlarning dunyoqarashini sinovdan o'tkazadi. Qahramonning biror qarori ayol obrazining savoli, maslahati yoki rad etishi orqali qayta baholanadi. Demak, ayol nutqi syujetdagi axloqiy mezonlarni tek-shiruvchi kommunikativ "ko'zgu" vazifasini bajaradi. Bu holat ayol obrazining ijtimoiy-estetik mavqeini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, ayol nutqi "Xamsa"ning dialogik tabiatini boyitadi. Dialog faqat ikki qah-ramonning navbatma-navbat gapirishi emas; u qarashlarning to'qnashuvi va yangi ma'no tug'ili-

shi jarayonidir. Ayol qahramonning nutqi erkak qahramonning pozitsiyasini tasdiqlashi, rad etishi yoki qayta talqin qilishi mumkin. Shu ma'noda ayol personajlari matnning ma'no ishlab chiqarish jarayonida faol ishtirok etadi.

Zamonaviy gender yondashuvlari nuqtayi nazaridan ham bu jihat muhim. Ahmadova va Odi-lov Navoiy ayol obrazlarida ma'naviy ideal va gender talqinlari o'rtasidagi murakkab munosabatni ko'rsatadi [Ahmadova & Odilov, 2025: 214-217]. Bizning lingvopoetik tahlilimiz esa bu murakkablikni nutqiy harakat darajasida ko'rsatadi: qahramonning ijtimoiy cheklovi mavjud bo'lsa ham, u mavjud kommunikativ resurslardan foydalanib o'z pozitsiyasini ifodalaydi. [Ahmadova va Odi-lov, 1:214-217]

Shu sababli Navoiy ayol obrazlarini "passiv" yoki "faol" kabi ikki qutbli mezon bilan baholashdan ko'ra, ularning agentligi qaysi kommunikativ shaklda amalga oshayotganini aniqlash maqsadga muvofiq. Bir qahramon bevosita qaror bilan, ikkinchisi maslahat bilan, uchinchisi sukut va ichki qat'iyat bilan agentlik namoyon qilishi mumkin. Bu yondashuv badiiy matnning ichki xilma-xilligini saqlab qoladi.

9. Qiyosiy tahlil va muhokama

Obraz	Ijtimoiy rol	Asosiy nutqiy strategiya	Lingvopoetik vosita	Yetakchi ma'no
Shirin	Malika, yor, qaror subyekti	Ishontirish, rad etish, maslahat	Murojaat, parallelizm, modal birlik	Iroda, aql, mas'uliyat
Mehinbonu	Hukmdor, katta avlod vakili	Maslahat, ogohlantirish, himoya	Modal shakl, sabab-oqibat qurilmalari	Donolik, boshqaruv, adolat
Layli	Yor, ijtimoiy bosim ostidagi shaxs	Bilvosita ifoda, sabr, rad etish	Takror, metafora, sukut	Sadoqat, sabr, ichki qat'iyat
Dilorom va boshqa obrazlar	Ijtimoiy/romantik rol	Tasalli, munosabatni saqlash	Emotiv birlik, murojaat, takror	Mehr, go'zallik, ruhiy tayanch

Jadval 1. "Xamsa"dagi ayol obrazlari kommunikativ modelining qiyosiy ko'rinishi

Jadvaldan ko'rinadiki, bir xil genderga mansub personajlar bir xil kommunikativ modelni tashkil qilmaydi. Ularning nutqiy xatti-harakati ijtimoiy rol, adresat va vaziyatga qarab o'zgaradi. Shirin va Mehinbonuda tashqi kommunikativ agentlik kuchliroq bo'lsa, Laylida ichki va bilvosita agentlik ustun. Demak, "ayol nutqi"ni bir birlik sifatida emas, ichki differensial tizim sifatida ko'rish kerak. [Coupland, 3:1-16]

Bu natija zamonaviy sotsiolingvistik qarashlar bilan hamohang. Coupland uslubni til variatsiyasi va identitet bilan bog'laydi; badiiy matndagi uslub esa personajning ijtimoiy o'zligini yaratish vositasiga aylanishi mumkin [Coupland, 2007: 1-16]. Stamou badiiy va ekran matnlarida sotsiolingvistik uslub "haqiqiylik"ni yaratish bilan birga ijtimoiy ma'nolarni konstruksiya qilishini ko'rsatadi [Stamou, 18:118-140]. Navoiy matnida ham ayol personajning nutqiy uslubi uning badiiy identitetini yaratadi.

Macaulayning yosh, gender va ijtimoiy sinf bilan bog'liq nutqiy farqlarni o'rganishga qaratilgan yondashuvi ham biz uchun metodologik jihatdan muhimdir [Macaulay, 8:1-15]. Chunki nutqdagi farqni faqat jins bilan tushuntirish yetarli emas. "Xamsa"dagi ayol personajlarining yosh, maqom, oilaviy vaziyat va hokimiyat resurslari turlicha. Shu bois ularning nutqiy uslubi ham turli ko'rinishda namoyon bo'ladi.

Navoiy ayol obrazlarini ma'naviy va estetik ideal bilan bog'lash orqali ularni syujetning faol ma'no ishlab chiqaruvchi qismiga aylantiradi. Jabborova ayol obrazining aql, vafo, siyosiy mas'uliyat, sabr, poklik va donolik kabi belgilarini Navoiy badiiy tafakkuri bilan bog'laydi [Jabborova, 6:1-8]. Ushbu xususiyatlarning ko'pchiligi personajning nutqiy xatti-harakatida namoyon bo'lishi mumkin: aql – dalillashda, vafo – barqaror pozitsiyada, mas'uliyat – maslahat va ogohlantirishda, sabr – o'zini nazorat qilishda, donolik – kommunikativ vaziyatni to'g'ri baholashda.

Tadqiqotning muhim ilmiy natijasi shundaki, lingvopoetik vosita va ijtimoiy ma'no o'rtasidagi bog'liqlik tizimli ravishda ko'rsatildi. Murojaat ijtimoiy masofani, modal birliklar ishonch yoki shubhani, takror emotsional bosimni, parallelizm mantiqiy qiyosni, metafora esa ichki kechinmaning estetik ifodasini kuchaytiradi. Ularning barchasi personajning ijtimoiy-estetik qiyofasini shakllantiradi. [Coupland, 3:1-16; Stamou, 18:118-140]

Tadqiqotning cheklovi ham qayd etilishi lozim. Maqoladagi tahlil to'liq korpus statistikasi emas, sifat jihatidan interpretativ tadqiqotdir. Shu sababli kelgusida "Xamsa"ning raqamli korpusini yaratish, ayol personajlari nutqini funksional teglar bilan kodlash va murojaat, modal birlik, takror, iltijo, rad etish kabi birliklarning chastotasini aniqlash maqsadga muvofiq. Bunday ish tarixiy-lingvistik kuzatuvlarni miqdoriy dalillar bilan boyitadi.

Yana bir istiqbolli yo'nalish – Navoiy ayol obrazlarini zamonaviy o'zbek adabiyotidagi ayol personajlari bilan qiyoslashdir. Bunda ijtimoiy rol, nutqiy agentlik, murojaat, sukut, rad etish va maslahat kabi kategoriyalarning tarixiy o'zgarishi kuzatilishi mumkin. Natijada "Xamsa"dagi kommunikativ modelning bugungi adabiy tafakkurga qaysi jihatlarida davom etayotgani yoki qaysi jihatlarida o'zgargani aniqlanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari Alisher Navoiy "Xamsa"sining ijtimoiy-estetik konsepsiyasi va ayollar nutqining lingvopoetik tashkil topishi o'zaro chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatdi. Ayol personajlari dostonlarda faqat go'zallik yoki romantik syujetning tarkibiy qismi sifatida emas, balki axloqiy qadriyat, ijtimoiy mas'uliyat va kommunikativ qarorlarni tashuvchi faol badiiy subyektlar sifatida namoyon bo'ladi. [Rahmonova, 15:369–377; Orifjanova, 13:253–260]

Birinchidan, "Xamsa"dagi ayol nutqi yagona va o'zgarmas "ayollar tili" modeli emas. Shirin, Mehinbonu va Layli nutqidagi farqlar ijtimoiy rol, institutsional muhit, adresat, psixologik holat va kommunikativ maqsadning o'zgarishi bilan izohlanadi. Ikkinchidan, murojaat, modal birlik, takror, parallelizm, metafora va sukut kabi vositalar personajning ichki holatini ochish bilan birga, uning ijtimoiy mavqeini ham belgilaydi. [Ahmadova va Odilov, 1:214-217]

Uchinchidan, ayol nutqidagi maslahat, iltijo, ogohlantirish, tasalli va rad etish kabi nutqiy strategiyalar syujet rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Demak, kommunikativ agentlik faqat buyruq yoki ochiq qaror bilan emas, bilvosita va yumshatilgan strategiyalar orqali ham amalga oshishi mumkin. To'rtinchidan, Navoiy poetikasida ayol nutqi axloqiy-estetik idealning kommunikativ shakliga aylanadi: go'zallik aql, sadoqat, sabr, adolat va ma'naviy yetuklik bilan to'ldiriladi.

Beshinchidan, ayol obrazlarini zamonaviy gender nazariyasi bilan o'rganishda tarixiy-kontekstual ehtiyohtkorlik zarur. Badiiy obrazni bevosita tarixiy jamiyatdagi barcha ayollarning real holatiga tenglashtirish mumkin emas. Navoiy personaj nutqini estetik va g'oyaviy maqsadga muvofiq shakllantiradi. Shu sababli gender tahlili lingvopoetik va tarixiy-kontekstual tahlil bilan birgalikda olib borilgandagina to'liqroq natija beradi. [Kendall va Tannen, 7:668-689]

Umuman, "Xamsa"dagi ayollar nutqini lingvopoetik o'rganish Navoiy badiiy tafakkurida til, shaxs, jamiyat va estetik idealning qanday birlashishini ko'rsatadi. Kelgusida ushbu modelni raqamli korpus, qiyosiy gender-diskurs tahlili va zamonaviy o'zbek adabiyoti materiali bilan kengayti-

rish mumkin. Bu esa Navoiy merosini zamonaviy ilmiy metodlar asosida yanada chuqurroq talqin qilishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar / References

1. Ahmadova, Z., & Odilov, B. (2025). *Alisher Navoiy asarlarida gender yondashuv: Ayol obrazlari tahlili*. *Modern Education and Development*, 26(5), 214–217. <https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.mead.92298>
2. Cheshire, J. (2005). *Syntactic variation and beyond: Gender and social class variation in the use of discourse-new markers*. *Journal of Sociolinguistics*, 9(4), 479–508. <https://doi.org/10.1111/j.1360-6441.2005.00303.x>
3. Coupland, N. (2007). *Style: Language variation and identity*. Cambridge University Press.
4. Fernández, E. M., & Cairns, H. S. (Eds.). (2020). *The handbook of psycholinguistics*. Wiley-Blackwell.
5. Hakimov, M. (2013). *O'zbek pragmatolingvistikasi asoslari*. Fan.
6. Jabborova, M. R. (2026). *Navoiy badiiy tafakkurida ayol timsoli*. *Innovation and Development*, 8, 1–8.
7. Kendall, S., & Tannen, D. (2015). *Discourse and gender*. In D. Tannen, H. E. Hamilton, & D. Schiffrin (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (2nd ed.). Wiley.
8. Macaulay, R. K. S. (2005). *Talk that counts: Age, gender, and social class differences in discourse*. Oxford University Press.
9. Navoiy, A. (1982a). *Farhod va Shirin*. G'afur G'ulom.
10. Navoiy, A. (1982b). *Hayrat ul-abror*. G'afur G'ulom.
11. Navoiy, A. (1982c). *Layli va Majnun*. G'afur G'ulom.
12. Navoiy, A. (1991). *Xamsa*. Fan.
13. Orifjanova, M. R. (2025). *Alisher Navoiy she'riyatidagi ayol tasviri*. *Yangi O'zbekiston Taraqqiyotida Tadqiqotlarning O'rni va Rivojlanish Omillari*, 15(1), 253–260.
14. Quronov, D. (2010). *Adabiyotshunoslikka kirish*. Fan.
15. Rahmonova, Sh. R. (2023). *Alisher Navoiy ijodida hukmdor ayol siymosi va ijtimoiy hayot*. *Oriens*, 1131, 369–377.
16. Safarov, Sh. (2008). *Pragmatolingvistika*. *O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat Ilmiy Nashriyoti*.
17. Sirojiddinov, S. (2014). *Navoiyning badiiy tafakkuri*. Akademnashr.
18. Stamou, A. G. (2014). *A literature review on the mediation of sociolinguistic style in television and cinematic fiction: Sustaining the ideology of authenticity*. *Language and Literature*, 23(2), 118–140. <https://doi.org/10.1177/0963947013519551>
19. Tannen, D. (2005). *Conversational style: Analyzing talk among friends* (2nd ed.). Oxford University Press.
20. Tannen, D. (2007). *Talking voices: Repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse* (2nd ed.). Cambridge University Press.
21. Yo'ldoshev, Q. (2010). *Badiiy matn tahlili*. Fan.